

Т. М. Калініченкоаспірант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди**ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ БІЛЬШОВИЦЬКОГО ПЕРЕВОРОТУ (1919–1920 РР.)**

Для більш ефективного реформування системи вищої освіти України вельми актуальним є пошук дієвих шляхів, методів, форм її організації. Цінним для вирішення зазначеної проблеми є вивчення історичного досвіду розбудови національної вищої освіти у період становлення радянської влади, враховуючи його позитивні і негативні сторони. У статті на основі аналізу науково-історичної літератури, нормативних документів та архівних матеріалів проаналізовано і подано цілісну картину стану і перетворень у системі вищої освіти в умовах більшовицького перевороту (1919–1920 рр.), зокрема скасування плати за навчання; анулювання «прав та привілеїв, які надавалися власникам дипломів після закінчення навчальних закладів» (право на почесне громадянство, на класний чин, переваги при вступі у цивільну чи військову службу тощо) та чинних наукових ступенів та вчених звань; запровадження посади «викладача» (професора) і асистента (замість лаборанта); створення «особливого органу у складі комісарів вищих шкіл і представників від викладачів»; ліквідація державних (випускних) іспитів; організація підготовчих до вищої школи курсів. Акцентовано увагу на тому, що здійснювані перетворення супроводжувалися численними викривленнями, які негативно позначалися на розбудові нової системи вищої освіти і функціонуванні чинних вищих шкіл, як-от: посилення ідеологічної складової у змісті освіти; руйнація організаційно-управлінської структури; скорочення фінансування, що породжувало порушення природного перебігу організації освітнього процесу (у вигляді скорочених семестрів) й зумовлювало низький рівень теоретичної підготовки студентів; занепад наукової роботи; зuboжіння професорсько-викладацького складу тощо.

Ключові слова: вища освіта, вища школа, більшовицький переворот, Наркомос, студенти, викладачі, перетворення, Україна.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження полягає у тому, що надзвичайно велике значення для творення сучасної моделі української освітньої системи й сучасної освітньої політики має засвоєння історичного досвіду розвитку освіти на теренах українських земель упродовж усього історичного процесу й особливо початку ХХ ст. Щоб сучасна освітня модель відбулася як найбільш досконала й доцільна для нинішнього періоду розвитку українського суспільства, необхідно вивчати попередню систему освіти, її позитивні і негативні сторони. Відомо, що до революційних перетворень 1917 р. система вищої освіти на теренах українських земель Російської імперії носила багатоукладний характер, що відбивав складність і суперечливість економічного, соціального й духовного життя суспільства кінця ХІХ – початку ХХ століть. Початок ХХ ст. ознаменувався реформуванням вищої школи в Україні, втіленням у життя освітніх нововведень, створенням низки університетів по всій її території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над вивченням процесів становлення національної системи освіти, зокрема вищої, у революційну добу працювали такі науковці, як Н. Агафонова, А. Боровик, В. Богуславська, П. Губа, О. Зубалій, Л. Кравчук, М. Кукурудзяк, Е. Кучменко, В. Ляхоцький, В. Майборода, Е. Мельник, О. Машевський,

Т. Осташко, І. Передерій, А. Пижик, Г. Рудий, Д. Розовик, Н. Ротар, Б. Ступарик, Л. Шевченко та ін. Названі автори підготували праці, в яких висвітлено освітні процеси у контексті національно-освітнього руху, українського культурного відродження 1917–1920 рр., підготовки педагогічних кадрів тощо. Вони заклали основу для подальшого поглибленого вивчення проблеми.

Стан вищої освіти України кінця ХІХ – початку ХХ ст. презентовано у сучасній історіографії такими науковцями, як М. Богуславський, Ю. Борисов, В. Даниленко, О. Завальнюк, Р. Пиріг та ін.

Утім обрана проблема у визначеній постановці не знайшла належного висвітлення в історико-педагогічній літературі.

Мета статті – на основі аналізу науково-історичної літератури простежити основні перетворення у системі вищої освіти в умовах більшовицького перевороту упродовж 1919–1920 рр.

Виклад основного матеріалу. Розвиток української освіти у роки національно-демократичної революції (1917–1920) – невіддільна частина вітчизняного державотворення, складова національного культурного відродження в один із найбільш визначальних і суперечливих періодів історії України ХХ ст. Першою розпочала шлях політичних змін Українська Центральна Рада, яка проводила досить активну націотворчу полі-

тику. Наступна політична сила, що перебували при владі, діяла на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським. Прихід до влади Директорії знаменував посилення національних пріоритетів в освітній політиці. Проте, зазначимо, що паралельно з усіма вищезазначеними політичними силами на Україні діяла й радянська влада, яка також намагалася реформувати наявну концепцію вищої освіти.

Слід зазначити, що вивід іноземних окупаційних військ з України, обумовлений листопадовою революцією у Німеччині, сприяв відновленню Радянської влади в окремих регіонах України. Ці події, у свою чергу, поставили на порядок денний керівництва української партії більшовиків завдання створення нового уряду (оскільки попередній – Народний Секретаріат – перестав існувати з квітня 1918 року). Такий орган отримав назву Тимчасовий робітничо-селянський уряд України (до його складу увійшов і відділ народної освіти), який було сформовано 28 листопада 1918 року [1, с. 155]. Проте вже у січні 1919 року Тимчасовий робітничо-селянський уряд був реорганізований у Радун Народних Комісарів Української Соціалістичної Радянської Республіки (РНК УСРР), а колишні завідувачі відділів стали народними комісарами (народним комісаром освіти, як і раніше, був призначений В.П. Затонський). Остаточне формування народного комісаріату освіти завершилося дещо пізніше, і однією з його структурних одиниць став відділ вищої школи [12, с. 53].

Проведене дослідження свідчить, що свою діяльність, спрямовану на розробку альтернативної радянської концепції розвитку освіти, новостворений уряд (РНК УСРР) розпочав з декрету «Про передачу всіх навчальних закладів у відання відділу освіти», згідно з яким усі навчальні заклади, у тому числі і вищі, як державні, так і громадські та приватні, підпорядковувалися цьому органу. Дещо пізніше було затверджене і пов'язане з цим декретом розпорядження про їх перехід на державне утримання [7].

Спочатку комісаріатом освіти було встановлено, що «функції і юридичні права» керівництва вищих навчальних закладів залишаються незмінними, але тільки «до особливого розпорядження». Так, уже у березні місяці, з огляду «на вороже ставлення значної частини професорсько-викладацького складу до радянської влади», цей же орган видав постанову «Про організацію управління вищими навчальними закладами». Відповідно до неї, надалі всі ВНЗ повинні були здійснювати роботу у трьох напрямках: науковому, науково-навчальному і освітньому під керівництвом відповідних рад, а господарчі справи передавалися у відання господарського комітету, до якого належали представники трьох вищезазначених рад.

Але головним у цій постанові було запровадження посади комісара, який по суті справи повинен був виконувати функції ректора і проректора, оскільки йому доручалося розв'язувати «всі питання, що стосуються організації навчального закладу», а саме: право розробляти інструкції, стежити за виконанням розпоряджень і наказів наркомосвіти, затверджувати річні звіти про наукову, науково-навчальну та освітню діяльність, проекти кошторису тощо [5, с. 368].

Слід зазначити, що березень 1919 року виявився особливо «плідним» у плані законодавчої діяльності у галузі вищої школи, і, на наш погляд, зразком для низки документів стали їх аналоги, ухвалені раніше у Російській імперії. Так, орієнтуючись на декрет «Про вступ до вищих навчальних закладів РСФРР» від 2 серпня 1918 року, яким скасовувалися всі обмеження для вступу у ВНЗ, а навчання у них визнавалося безкоштовним, Раднарком УСРР майже одночасно затвердив два документи: «Про вступ у вищі школи» та «Про плату за навчання у школах усіх типів». В останньому скасовувалася «плата за навчання у школах усіх типів», у тому числі і у вищих. Документом «Про вступ у вищі школи» проголошувалося, що «двері вищої школи відчинені для всіх бажаючих <...>, які досягли 18 років, <...> без різниці статі», та заборонялося вимагати від абітурієнтів будь-які дипломи або посвідчення, «крім посвідчення особи й віку» (утім, надалі ці розмиті положення були конкретизовані і скореговані спеціальною інструкцією, згідно з якою право вступу надавалося вже з 17-ти років, і насамперед «дітям трудящих, <...> комсомольцям, комуністам», а для зарахування на навчання вимагалася скласти колоквиум у присутності «викладацького персоналу і представників революційного студентства старших курсів») [13, с. 24–25].

Дещо пізніше, з метою подолання саботажу певної частини вчених старої вищої школи, Раднарком України затвердив декрет, яким скасовувалися всі чинні раніше вчені ступені та звання; натомість встановлювалося, що «всі особи, які самостійно ведуть викладання у вищих навчальних закладах, носять загальну назву викладачів» (професорів), а лаборантам, «присвоюється загальна назва асистентів». Для переобрання викладачів і асистентів та для заміщення вакантних кафедр у кожному місті (де існували ВНЗ) мав бути створений «особливий орган у складі всієї ради комісарів вищих шкіл і представників від викладачів у кількості не менше 2 від загального числа комісарів» [11, с. 50].

Крім того, Раднарком УСРР у березні 1919 року анулював наявні раніше «права та привілеї, які надавалися власникам дипломів про закінчення навчальних закладів» (право на почесне громадянство, на класний чин, переваги при вступі у

цивільну чи військову службу тощо). Водночас Народний комісаріат освіти, орієнтуючись на урядовий декрет про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, скасував викладання у ВНЗ богослов'я і церковного права, одночасно оголосивши необов'язковим вивчення курсів з історії римського та адміністративно-поліцейського права. Також даний документ скасовував балову систему оцінювання знань та запроваджував замість неї словесну – «зараховано». Іншою безрезневою постановою комісаріату освіти у вищих навчальних закладах були ліквідовані державні (випускні) іспити, а «для одержання посвідчення про закінчення навчального закладу» вимагалось лише «скласти всі предмети за тим чи іншим планом, затвердженим факультетом» [6, с. 305].

У середині 1919 року під натиском денікінських військ, які послідовно оволоділи Таврією, Донбасом та Придніпров'ям, вдруге впала Радянська влада на Україні. Керівництво Добровольчої армії формально не забороняло українську школу, однак оголосило її приватною справою і відмовило їй у фінансуванні, одночасно взявши на утримання російськомовні навчальні заклади, у тому числі і вищі, про що свідчать, наприклад, тогочасні документи про діяльність Київського та Харківського університетів. Так, після захоплення білогвардійцями Харкова, яке відбулося 24 червня, Харківський університет (як і технологічний, ветеринарний, сільськогосподарський інститути) був підпорядкований управлінню освіти Добровольчої армії, яке почало відновлювати старі порядки. Зокрема, розпочали роботу комісії з прийому державних (випускних) іспитів, скасовані раніше Народним комісаріатом освіти УСРР, поновлені правила вступу до університету, ухвалені Тимчасовим урядом у липні 1917 року, оголошено про початок фінансування цього навчального закладу, але його розмір виявився наполовину меншим від кошторису, визначеного правлінням університету [14, с. 291–292].

Наприкінці 1919 року стратегічна ініціатива перейшла від Добровольчої армії до більшовиків, які у листопаді оволоділи Черніговом, у грудні – Києвом і Харковом, а до середини лютого 1920 року, як зазначалося раніше, витіснили денікінців з більшої частини Лівобережжя та Правобережжя. Отже, радянська влада втретє повернулася до України.

Безпосереднє керівництво життєдіяльністю підконтрольних територій було доручене тимчасовому органу – Всеукраїнському Революційному Комітету, створеному 11 грудня з метою «присутувати існуючі органи центральної Радянської влади УСРР (Президію Центрального Виконавчого Комітету та Раднарком України) до нинішньої воєнної революційної обстановки», в якому розв'язання питань, пов'язаних з освітою, було

покладене на Г.Ф. Гринька. Проте вже у середині лютого 1920 року Всеукраїнським був ліквідований, а його функції перейшли до реорганізованої Ради Народних Комісарів (у складі якої був і комісаріат освіти, очолюваний Г.Ф. Гриньком) [3, с. 64].

Саме Г.Ф. Гринько став творцем першого проекту нової радянської системи освіти в Україні, який попередньо (у березні 1920 року) був розглянутий на Першій Всеукраїнській нараді завідувачів губернських відділів народної освіти, а остаточно ухвалений наприкінці літа того ж року. Сама схема, за цим проектом, передбачала:

1) дошкільне виховання дітей віком від 4-х до 8-ми років у дитячих садках, комунах тощо (безпритульних – у дитячих будинках);

2) трудову семирічну школу, яка поділялася на два центри: 1-й чотирирічний – від 8-ми до 12-ти років і 2-й трирічний – від 12-ти до 15-ти років;

3) професійну освіту: а) навчальні заклади для підготовки кваліфікованих робітників (двох або трирічні з однорічним після того практичним стажем); б) технікум – з трирічним курсом – для підготовки інструкторів (одночасно вони могли слугувати і підготовкою школою до інституту); в) інститут – з чотирирічним курсом – для підготовки висококваліфікованих спеціалістів-практиків; г) установи Академії наук – для підготовки (на протязі двох років) вчених спеціалістів найвищої кваліфікації.

При цьому для керівництва «всією професійно-технічною і науково-спеціальною освітою в УСРР» у складі Народного комісаріату освіти у серпні 1920-го року на базі наявних до того відділів вищих навчальних закладів та професійної освіти був створений Головний комітет професійно-технічної та спеціально-наукової освіти (Укрголовпрофос) [15, с. 66–67].

Проведене дослідження свідчить, що зазначений проект радянської системи освіти в Україні не передбачав існування університетів. З одного боку, це обумовлювалося переконанням керівництва Наркомосвіти в їх «архаїчності», «схластичності», «нездатності до перебудови», невідповідності цих вищих навчальних закладів проголошеному курсу на професіоналізацію освіти внаслідок схильності до суто теоретичної підготовки вихованців. З іншого, за словами одного з освітніх діячів того часу Я.П. Ряппо, який очолював Головпрофос України, університети ліквідовувалися з метою усунення «цитаделей ворожої буржуазно-кадетської професури, щоб не повторювати досвід РРФСР 1918–1920 рр., коли вона гальмувала і саботувала реформу» вищої освіти [14, с. 304–305].

Однак, судячи з документів того часу, чіткого уявлення про кінцеву мету докорінного реформування університетської мережі у комісаріаті освіти не існувало. Так, у «Тимчасовій інструкції ...» від 24 лютого 1920 року губернським відділам народ-

ної освіти наказувалося: «Факультети юридичний та історико-філологічний ліквідуйте <...> Роботу на фізико-математичному <...>, зважаючи на тяжкий економічний стан, тимчасово скоротіть». Стосовно медичних факультетів була висунута пропозиція «до 1 червня поставити до праці... всі лікарські школи». Отримавши таку вказівку, відділи народної освіти тих губерній, де існували університети, приступили до її реалізації [14, с. 293].

Аналогічна ситуація склалася і з Вищими жіночими курсами університетського типу. Наприклад, фізико-математичний факультет та економічно-комерційне відділення юридичного факультету Київських вищих жіночих курсів у той час були злиті з Київським університетом (незабаром також розформованим), а сам юридичний факультет цих курсів разом з історико-філологічним було закрито [2, с. 215].

Отже, зазначена червнева «Інструкція... про державну систему вищих шкіл УСРР» не тільки остаточно визначила шляхи реорганізації університетів (і Вищих жіночих курсів університетського типу), у ній також конкретизувалися шляхи (хоч і у доволі стислому вигляді) реформування спеціальних вищих навчальних закладів та перебудови навчально-методичної роботи у них. Для прискореного випуску спеціалістів Наркомос пропонував «прискорити випуски, але не шляхом скорочення курсу (студійованих дисциплін), а інтенсифікацією праці, запровадженням, де можливо, триместрової системи, <...> зведенням до мінімуму вакацій <...>, а також поліпшення методів викладання». Окрім цього, ставилась вимога «організувати підготовчі до вищої школи курси». Ця інструкція, на думку окремих дослідників, у 1920-му році «виконувала... роль тимчасового статуту вишів» [4, с. 51].

Однак, на наш погляд, роль статуту (принаймні для технічних навчальних закладів) відігравав інший документ, а саме затверджені того ж року «Основні положення реформи вищої технічної школи», які не тільки детальніше регламентували життєдіяльність цих установ, але й за структурою нагадували колишні статuti університетів й інститутів.

Так, у першому розділі («Загальні положення») визначалися, зокрема, тривалість курсу (3 роки), кваліфікація випускників (інженери-практики) та роль новостворюваних підрозділів – інститутів наукових розвідок. У другому розділі («Підготовка та вступ до ВТШ») зазначалися ті навчальні заклади, які надавали право вступу до вищих технічних шкіл (робітничі факультети, школи 2-го ступеню або відповідні їм підготовчі курси) та вимоги щодо обов'язкової організації ознайомлювальних циклів лекцій для абітурієнтів і оглядових для першокурсників. Четвертий і п'ятий розділ («Розподіл занять» і «Становище студен-

тів та контроль над заняттями») регламентували восьмигодинний навчальний день, триместрову систему навчання («два зимових і один літній триместри», відокремлені один від одного двотижневими канікулами), проголошували обов'язковість відвідування занять та регулярну «перевірку набутих знань... в ухвалені факультетом і кафедрами речинці» (терміни), а також порядок здобуття «титулу інженера з вищою освітою»; відрядження на підприємство по завершенні трирічного курсу навчання, підготовка під час роботи на ньому «самостійної інженерної праці» (проекту) та успішний її захист у своєму вищому навчальному закладі. В останньому шостому розділі дещо детальніше розкривалось призначення вищезгаданих інститутів наукових розвідок, які повинні були «при змозі» засновуватися при технічних ВНЗ «для наукового розроблення технічних питань» і підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації на створених при них курсах.

Право працювати в інститутах наукових розвідок надавалося викладачам вищого навчального закладу, а також стороннім особам, «що мають необхідні знання». Слухачами курсів, згідно з «осібними ухвалами факультетів», мали бути випускники вищих технічних шкіл, схильні до наукової творчості. Навчання на курсах було розраховане на 2–4 роки і завершувалося наданням «титулу вченого-інженера» (однак будь-якої згадки про випускні іспити або захист дипломної роботи чи якогось технічного проекту у документі не було) [8, с. 51].

Показово, що Наркомос України, певним чином копіюючи досвід Російської федерації у галузі освіти, одночасно проводив курс на втілення у життя власного, самостійного шляху її розбудови. Про це, зокрема, свідчить спільна постанова народних комісарів освіти від 7 травня 1920 року, в якій зазначалося: «1) всі зносини у питаннях інформації, керівництва справами освіти і постачання між Наркомосвіти РСФРР та окремими губерніями України проводяться виключно через Наркомосвіти УСРР; 2) всі декрети і розпорядження Наркомосвіти РСФРР можуть набувати чинності у межах України лише після їх оголошення чи підтвердження Наркомосвіти УСРР [10, с. 17].

Проведене дослідження свідчить, що третій прихід Радянської влади на Україну не привів до помітної інтенсифікації життєдіяльності вищих навчальних закладів. Так, більшовики, витіснивши денікінців з Харкова ще у середині грудня 1919 року, відновили заняття у місцевому університеті на фізико-математичному факультеті лише наприкінці квітня – на початку травня 1920 року, і пояснювалося це не тільки визрілим наприкінці лютого рішенням про реорганізацію університетів, а і відсутністю фінансування для задоволення

нагальних потреб цього навчального закладу (насамперед, для придбання палива). Аналогічні труднощі спостерігалися і в інших вищих навчальних закладах, зокрема у Катеринославському гірничому інституті, в якому, за спогадами сучасників, «в особливо важких умовах проходив 1920-й рік», коли «через відсутність коштів... інститутські приміщення не опалювалися, внаслідок чого навчальні заняття у них припинялися» [14, с. 293].

За даними дослідників, «після короткочасного панування польських панів та петлюрівців... прийшли у стан занепаду» і вищі навчальні заклади Києва, в яких «лекції не читалися, бо не вистачало професорів, мало було й студентів...», та й ті не відвідували занять». Нестача професорсько-викладацького складу, з одного боку, була обумовлена еміграцією тієї частини з них, котра не прийняла нову владу, а з другого – експериментальним пошуком інших шляхів залучення до викладання підготовлених осіб. Наприклад, Я.П. Ряппо, характеризуючи ситуацію, що склалася, зазначав: призначений професору пайок не міг забезпечити існування його родини, тому кожний дбав про добування будь-яких засобів для того, щоб як-небудь протриматися, включаючи не тільки пошуки нової роботи, але навіть продаж на базарі власного одягу, взуття, книжок тощо. Враховуючи таку ситуацію та намагаючись знайти вихід з неї, Раднарком України «з метою збереження наукових сил...», необхідних для соціалістичного будівництва», своїм декретом від 31 серпня 1920 року постановив: «надати підсилене постачання вченим-фахівцям наукових галузей..., звільнивши їх від всякого роду повинностей» (трудової тощо), а також «створити для них... життєві умови, які б забезпечували... мінімальні зручності» [9, с. 59].

Висновки і пропозиції. Таким чином, розглянувши стан вищої освіти у період більшовицьких перетворень 1919–1920 років, можемо зробити такі висновки. Попри єдину концепцію більшовиків щодо політичного розвитку України під керівництвом рад, на 1920 р. в УСРР чітко визначилися власні, альтернативні російським, шляхи реформування вищої освіти, які були сформульовані у документах Наркомосу і виступах його керівників.

Нова модель системи вищої освіти в УСРР передбачала, по-перше, максимальне наближення її до потреб економіки; по-друге, скасування принципу суто загальноосвітньої підготовки й запровадження принципу спеціальної (професійної) спрямованості освіти; по-третє, поєднання спеціальної (професійної) і загальної освіти. З огляду на це, всі вищі навчальні заклади, у тому числі і громадські та приватні, були підпорядковані відділу освіти Раднаркому України і переведені на державне утримання, а їх управління доручене спеціально призначеним комісарам. Одночасно скасовувалися будь-які вимоги до охочих вступати

у ВНЗ (включаючи і вимоги стосовно рівня освіти), запроваджувалося безкоштовне навчання, змінювалася система оцінювання студентів, заборонялося викладання церковного права і богослов'я. Крім того, урядовими декретами були анульовані вчені ступені і звання, а також права і привілеї випускників вищих навчальних закладів.

Здійснювані перетворення супроводжувалися великою кількістю викривлень, які негативно позначалися на розбудові нової системи вищої освіти й функціонуванні чинних вищих шкіл, як-от: посилення ідеологічної складової у змісті освіти, руйнація організаційно-управлінської структури, скорочення фінансування, що породжувало порушення природного перебігу організації освітнього процесу (у вигляді скорочених семестрів) й зумовлювало низький рівень теоретичної підготовки студентів, занепад наукової роботи, зубожіння професорсько-викладацького складу тощо.

Список використаної літератури:

1. Березівська Л.Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті. Київ: Фенікс, 2008. 406 с.
2. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка на Київських вищих жіночих курсах (1878-1920 рр.). Педагогіка і психологія. 1997. № 4. С. 211–216.
3. 3 постанови Президії Всеукраїнського Центрального Виховного Комітету про завершення роботи та припинення діяльності Всеукраїнського Революційного Комітету і створення Ради Народних Комісарів УСРР. Київ: Вид-во Академії наук УРСР, 1957. С. 64–65.
4. Інструкція до оголошення законодавчим шляхом положень про державну систему Вищих шкіл УСРР. Збірник декретів, постанов, наказів та розпоряджень по народному комісаріату освіти УСРР. Вип.1-й. 1920. С. 51–53.
5. Об организации управления высшими учебными заведениями. Собрание узаконенный и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. 1919. 2-е изд. № 1–38. С. 365–368.
6. Об отмене государственных экзаменов и испытательных комиссий. Собрание узаконенный и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. 1919. 2-е изд. № 1–38. С. 305–306.
7. Оп. 1, дело 19. Постановление о передаче всех учебных заведений в ведении отдела просвещения. 1919. 1 л.
8. Основні положення реформи вищої Технічної школи. Вісник народного комісаріату освіти УСРР. 1920. Ч. 2–5. С. 50–51.
9. Пітов В.І. Вища школа Української РСР. Ч. 1 (1917-1945 рр.). Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1967. С. 395.

10. Постанова народних комісарів освіти РСФРР і УСРР. Збірник декретів, постанов, наказів та розпоряджень по Народному комісаріату освіти УСРР. Вип. 1-й. 1920. С. 16–17.
  11. Про деякі зміни в складі устрою державних учбових і вищих учбових закладів УСРР. Культурне будівництво в Українській РСР: у 2-х т. Київ: Госполітвидав УРСР, 1959. Т. 1. С. 50–51.
  12. Про народний комісаріат освіти. Культурне будівництво в Українській РСР: у 2-х т. Київ: Госполітвидав УРСР, 1959. Т. 1. С. 52–53.
  13. Синецкий А.Я. Формирование профессорско-преподавательских кадров высшей школы. Вестник высшей школы. 1947. № 11. С. 24–25.
  14. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років / В.С. Бакіров та ін. Х.: Фоліо, 2004. 750 с.
  15. Ящук І.П. Виховний процес у вищих педагогічних навчальних закладах України: знахідки і проблеми (20-ті – 80-ті рр. ХХ ст.). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 416 с.
-

Kalinichenko T. Transformation of the system of higher education in Ukraine in the conditions of the Bolshevik coup (1919–1920)

For a more effective reform of the system of higher education of Ukraine, the search for effective ways, methods, forms of its organization is very relevant. The study of the historical experience of construction of national higher education in the period of the formation of Soviet power, taking into account its positive and negative sides is valuable for solving this problem. The article analyzes and gives an integral picture of the state and transformations in the system of higher education in the conditions of the Bolshevik Coup (1919-1920) on the basis of analysis of scientific and historical literature, normative documents and archival materials. In particular, the cancellation of tuition fees; the abolition of «the rights and privileges granted to holders of diplomas after graduation from educational institutions» (right to honorary citizenship, class rank, benefits of joining civil or military service, etc.) and current scientific and academic degrees; introduction of the post of «teacher» (professor) and assistant (instead of laboratory assistant); creation of a «special body consisting of higher school commissars and representatives from teachers»; liquidation of state (final) exams; organization of preparatory courses for higher school. The emphasis has been made on the fact that carried out transformations were accompanied by numerous distortions that negatively affected the development of a new system of higher education and the functioning of the existing higher schools, such as: strengthening of the ideological component in the content of education; destruction of organizational and managerial structure; reduction of financing that generated a violation of the natural course of the organization of the educational process (in the form of reduced semesters) and led to a low level of theoretical training of students; decline of scientific work; impoverishment of professors and teachers staff, etc.

Key words: higher education, higher school, Bolshevik coup, National Commissariat of Education, students, teachers, transformation, Ukraine.